

Tim Eshuis

What is collective ?

054

OASE 71

DESIGNING THE COLLECTIVE DOMAIN

Fransje Hooimeijer

Designing the Collective Domain Floris Alkemade, Edzo Bindels and Ruurd Gietema in conversation

But cities are given shape by all sorts of people, by military engineers, for example ships' gunners (like those who laid out the early British port cities of India), and by administrators and state officials, from the oikists (leaders of colonizing expeditions) who gave us Greek towns of Sicily and the medieval lords of England and France and Spain who planted hundreds of new towns or bastides within their territories, down to modern planning commissioners like Robert Moses of New York and Edmund Bacon of Philadelphia. . . . A survey of this extraordinary crowd, their writings and the tools of their trade, would make a first-rate story.¹

The contemporary city can no longer be encompassed in simple motifs nor resolved in clearly recognisable forms. Designing the contemporary city is no longer the purview of the engineer, as it was in the seventeenth and nineteenth centuries, or of the architect, as at the start of the twentieth, or of the landscape architect, who became involved in urban design from the beginning of the 1970s – today, even the urban designer is no longer in charge of directing the city.

The reasons are legion: the fading of the cityscape through the loss of the centre's function, the blurring of the strict line between public and private through the introduction of the collective domain, the increase in scale and the desire for multifunctionality. To find out how these currents are influencing the work of architects and urban designers, how the collective is designed and directed, OASE

055

OASE 71

HET ONTWERP VAN HET COLLECTIEF DOMEIN

Fransje Hooimeijer

Het ontwerp van het collectief domein Een gesprek tussen Floris Alkemade, Edzo Bindels en Ruurd Gietema

But cities are given shape by all sorts of people, by military engineers, for example ships' gunners (like those who laid out the early British port cities of India), and by administrators and state officials, from the oikists (leaders of colonizing expeditions) who gave us Greek towns of Sicily and the medieval lords of England and France and Spain who planted hundreds of new towns or bastides within their territories, down to modern planning commissioners like Robert Moses of New York and Edmund Bacon of Philadelphia. (...) A survey of this extraordinary crowd, their writings and the tools of their trade, would make a first-rate story.¹

De hedendaagse stad is niet meer te vatten in enkelvoudige motieven of op te lossen in duidelijk herkenbare vormen. Het ontwerp van de hedendaagse stad is ook niet langer in handen van de ingenieur, zoals in de zeventiende en negentiende eeuw, niet meer in handen van de architect, zoals in het begin van de twintigste eeuw, of van de landschapsarchitect, die vanaf de jaren zeventig zich langzaam in het stedelijk ontwerp had opgedrongen, en zelfs de stedenbouwer is vandaag niet meer de regisseur van de stad.

De redenen zijn legio: het vervagen van het stadsbeeld door verlies van de centrumfunctie, het vervloeien van de strikte scheiding tussen openbaar en privé door de introductie van het collectief domein, de schaalvergroting en de wens tot multifunctionaliteit. Om erachter te komen hoe deze bewegingen van invloed zijn op het werk van architecten en

Stadshart, Almere (OMA, 2006). Is het Stadshart van Almere één groot gebouw of een gevouwen plint met daarop autonome gebouwen? Hoe laat je een perifere vorm van collectief domein functioneren in het centrum van een stad, een jonge stad zonder een collectieve identiteit, alleen een commerciële traditie?

Almere Stadshart (OMA, 2006). Is the 'stadshart' – the city centre – of Almere one big building or a folded plinth topped by autonomous buildings? How do you get a peripheral form of the collective domain to function in the centre of a city, a young city that has no collective identity, only a commercial tradition?

organised an informal conversation among Floris Alkemade, an architect with OMA, Edzo Bindels, urban-designing partner with West 8, and Ruurd Gietema, urban-designing director at KCAP. A dialogue about designing the unpredictable, scale, control, function and power relationships.

Floris Alkemade In his text 'Bigness' Koolhaas talks, among other things, about buildings of such enormous mass that the façade can no longer be representative of the contents. The scale itself makes the actual distinction. A turning point that is nonetheless inseparable from the history, context and function of a building. In some places in New York, the concentration of skyscrapers is so massive that they become worlds unto themselves. Their scale makes them autonomous, a separate collective entity, and interaction with the outside world becomes incidental. A building has a collective domain of its own when it contains all sorts of different businesses and functions, generating all manner of interaction with a kind of unpredictability. The greater the scale, the greater the chance of something happening.

Edzo Bindels Really? Isn't it an urban-design notion that more planning always means more urbanness and more interaction?

Floris Alkemade I do think that the more people, the more activities per square metre, the greater chance for unpredictability.

Edzo Bindels But isn't that an extremely romantic notion? Does a building like a skyscraper in New

York or Rotterdam's Groothandelsgebouw, which has taken on a huge range of different things – housing, workshops, factory, offices, schools, etcetera – represent a specific collective domain? Normally you'd need an entire city to organise something like that, and here it's all in one building. And we expect something to emerge from interaction. Conversely, when you build a shopping centre, you come up with all sorts of things to attract people. The programme fits within a single formula, so it lacks romantic spontaneity. Based on the programme, different programmatic entities are brought together, quite deliberately, to make money and realise a maximum return out of the real estate.

Floris Alkemade So, apart from the romance, a collective domain just emerges out of bringing a lot of different things together?

Edzo Bindels Yes, attracting people, giving them things to do, but also trying to understand why people come and keep coming back.

Floris Alkemade It also depends on how you define a collective domain: as a set quantity of accidental encounters or based on a pre-determined plan, like in an old socialist people's palace like the 'Vooruit' in Ghent. There, a strong socialist movement collected money and used it to create a building. Now you see that in order for these buildings to survive, they either have to be highly subsidised or shops have to be put in them. You see this decline of socialism all over the world; the market is taking

stedenbouwkundigen, hoe het collectief ontworpen en geregisseerd wordt, organiseerde OASE een ongedwongen gesprek tussen Floris Alkemade, architect van OMA, Edzo Bindels, stedenbouwkundig partner van West 8 en Ruurd Gietema, stedenbouwkundig directeur van KCAP. Een dialoog over ontwerp van het onvoorspelbare, schaal, controle, functie en de machtsverhoudingen.

Floris Alkemade In zijn tekst 'Bigness' heeft Koolhaas het onder meer over gebouwen waarbij de massa zo groot is dat de gevel niet meer representatief kan zijn voor de inhoud. De schaal zelf maakt het echte onderscheid. Een omslagpunt dat desondanks niet los te zien is van de geschiedenis, context en functie van een gebouw. Op sommige plekken in New York is de samenballing van wolkenkrabbers zo massaal dat het werelden op zich worden. Hun schaal maakt ze autonoom, een eigen collectieve entiteit, en de interactie met de buitenwereld wordt bijzaak. Een gebouw heeft een eigen collectief domein als er allerlei verschillende bedrijven en functies in zitten die met een soort onvoorspelbaarheid allerlei interactie in gang zetten. Hoe groter de schaal hoe groter de kans dat er wat gebeurt.

Edzo Bindels Is dat zo? Is het niet een planologisch idee dat als er meer is, er ook altijd meer stedelijkheid en meer interactie ontstaat?

Floris Alkemade Ik heb wel het idee dat hoe meer mensen, hoe meer activiteiten per vierkante meter, hoe groter de kans op onvoorspelbaarheid.

Edzo Bindels Maar is dat niet een ontzettend romantisch idee? Zo'n gebouw als een wolkenkrabber in New York, of het Groothandelgebouw, dat enorm veel verschillende dingen heeft opgenomen; woningen, werkplaatsen, fabriek, kantoor, scholen, et cetera – is er dan sprake van een specifiek collectief domein? Normaal gesproken heb je voor de organisatie van zoiets een hele stad nodig en nu zit het in één gebouw. En wij verwachten dat er iets ontstaat uit interactie. Omgekeerd, als je een winkelcentrum maakt, wordt er van alles bij bedacht om mensen aan te trekken. Het programma past in één formule, dus het mist de romantische spontaniteit. Vanuit het programma worden er echt bewust verschillende programmatische entiteiten bij elkaar gezocht om daarmee geld te verdienen en een maximale return te halen uit de grond.

Floris Alkemade Dus los van de romantiek, een collectief domein ontstaat gewoon door veel verschillende dingen bij elkaar te brengen?

Edzo Bindels Ja, mensen aantrekken, bezighouden, maar ook proberen te begrijpen waarom mensen komen en blijven terugkomen.

Floris Alkemade Het ligt er ook aan hoe je een collectief domein definieert: als een bepaalde hoeveelheid toevallige ontmoetingen of vanuit een vooropgezet plan, zoals bij een oud socialistisch volkspaleis als 'de Vooruit' in Gent. Daar verzamelde een sterke socialistische beweging geld en maakte er een gebouw mee. Nu zie je dat juist die gebouwen om te overleven of sterk gesubsidieerd moeten worden, of dat er

058

OASE 71

DESIGNING THE COLLECTIVE DOMAIN

over everything. For a collective domain, there is a certain critical mass that does relate to the scale. That's where the unpredictability of interaction comes in. The essence escapes the myth of control. Everything has been conceived and decided by someone, so there is control over the result, but once a certain mass is reached there are so many individual ideas and decisions that the whole becomes unpredictable after all. London's Canary Wharf reached that stage at a certain point; there are so many different individual interests that the whole acquires a certain degree of unpredictability. My romantic notion of interaction.

Edzo Bindels As far as I'm concerned it's also a question of the power of numbers: a certain number of people can undertake something based on that number. It's not just to do with a function that is planned there, but the fact that other (urban) actors are going to make use of the fact that a certain actor has established himself in a certain place. In Rotterdam and in many Dutch shopping centres you have a minimum size, which is quite large and thus often unsuited for smaller businesses. That's not conducive to the formation of a collective domain consisting of different enterprises. If you look at Rockefeller Center in New York, for instance, you've got a cigar shop taking up three square metres. As a small businessman, you can take advantage of the fact that there is a high density of programmes and people.

Floris Alkemade Scale and control are directly con-

nected. When you're talking about developers, the degree of control exercised becomes very important. In the city, as a market player, you have little control over a public area. In a large building you have a lot more opportunities as a developer to set the conditions yourself. You can regulate the accesses and the internal climate, but also things like atmosphere and aesthetics. You can demarcate a piece of the city where you make the rules. That's also what Walt Disney had in mind for Disney World. Not just as an amusement park, but as an ideal city, thanks to the ultimate control of all conditions. You can create a chain of control, as long as the size of the building is sufficient to generate a certain autonomy. I'll use the example of a Miami hotel I stayed in, where the first ten stories were a parking garage. There was no interaction between the building and the city.

Edzo Bindels The city is actually unnecessary here. The city is marginalised, and as many people as possible are lured to the building for a specific objective.

Floris Alkemade Then you're looking for a certain degree of independence. This building separates itself from the city and is large enough to set its own conditions.

Edzo Bindels That's more often the result than the opposite. That a large building is made to exude a positive aura to the outside world. That's what we intended with the large buildings on Amsterdam's Borneo-Sporenburg, with a sense of scale, in rela-

Meerpaal, Dronten (Van Klengeren, 1967; Atelier Pro, 1989). The open design, revolutionary at the time, was based on the Agora: a covered village square in which equality and a spontaneous development of culture could emerge. Anyone was to be able to come together in the Meerpaal and find stimulation for ideas. The Meerpaal gained most of its fame from the TV show 'Stuif-es-in'. For the renovation, the collective space was once again used as the guiding theme.

De Meerpaal, Dronten (Van Klengeren, 1967; Atelier Pro, 1989). Het destijds revolutionaire open ontwerp was gebaseerd op de agora: een overkapt dorpsplein. Hier waren geen sociale ongelijkheden en kon een spontane ontwikkeling van cultuur plaatsvinden. Iedereen moest in De Meerpaal kunnen samenkomen en tot ideeën worden aangezet. Het bekendst werd De Meerpaal van het tv-programma *Stuif-es-in*. Voor de verbouwing werd de collectieve ruimte opnieuw ingezet als leidinggevend thema.

winkels in komen. Die teloegang van het socialisme zie je wereldwijd, de markt neemt alles over. Voor een collectief domein bestaat een bepaalde kritische massa die toch ook met de schaal samenhangt. Daar krijg je de onvoorspelbaarheid van interactie. De essentie onttrekt zich aan de mythe van de controle. Alles heeft iemand bedacht en besloten, dus er is controle op het resultaat, maar bij een bepaalde massa zijn er zo veel individuele gedachten en beslissingen, dat het geheel alsnog volkomen onvoorspelbaar wordt. Het Londense Canary Wharf bereikt op een gegeven moment dat stadium, er zijn zo veel verschillende individuele belangen dat het geheel een bepaalde mate van onvoorspelbaarheid krijgt. Mijn romantische notie van interactie.

Edzo Bindels Wat mij betreft is het ook een kwestie van de macht van het aantal: een bepaald aantal mensen kan iets ondernemen op basis van dat aantal. Het heeft niet alleen te maken met een functie die daar gepland is, maar met het gegeven dat andere (stedelijke) actoren gebruik gaan maken van het feit dat een bepaalde actor zich op een bepaalde plaats heeft gevestigd. In Rotterdam en in heel veel Nederlandse winkelcentra heb je een minimale maat, die vrij groot is en dus vaak ongeschikt voor een kleinere handel. Dat is niet handig voor het vormen van een collectief domein dat bestaat uit verschillende ondernemingen. Als je kijkt naar Rockefeller Center, daar zit bijvoorbeeld een sigarenboer op drie vierkante meter. Daar kun je als kleine ondernemer profiteren van het feit dat er een hoge dichtheid aan

programma's en mensen is.

Floris Alkemade Schaal en controle hebben een direct verband. Als je het over ontwikkelaars hebt, is de mate van controle die er uitgeoefend wordt heel belangrijk. In de stad heb je als marktpartij weinig controle op een openbaar gebied. Bij een groot gebouw heb je veel meer mogelijkheden om als ontwikkelaar zelf de condities te bepalen. Je kunt de toegangen en het binnenklimaat regelen, maar ook zaken als de uitstraling en esthetiek. Je kunt een stuk stad afzonderen waarin jij de spelregels bepaalt. Dat is ook wat Walt Disney voor ogen had met Disney World. Niet alleen als pretpark, maar als ideale stad, dankzij een ultieme controle van alle condities. Je kunt een keten van controle creëren, mits de grootte van de gebouwen volstaat om een zekere autonomie te generen. Ik neem als voorbeeld een hotel in Miami waar ik eens was, waarvan de eerste tien verdiepingen parkeergarage waren. Interactie tussen het gebouw en de stad was daar nul.

Edzo Bindels De stad is hier eigenlijk niet nodig. De stad wordt uitgeschakeld en zo veel mogelijk mensen worden naar het gebouw getrokken voor een bepaald doeleinde.

Floris Alkemade Je zoekt dan naar een bepaalde mate van onafhankelijkheid. Dit gebouw onttrekt zich aan de stad en is groot genoeg om zijn eigen condities te bepalen.

Edzo Bindels Dat is vaker het resultaat dan het omgekeerde. Dat er vanuit een groot gebouw naar buiten toe een positieve uitstraling wordt bewerk-

tion to the surrounding construction, the other islands and the water landscape. In the Netherlands, the vast majority of urban construction is small-scale, so it's exciting to build a big building once in a while, for the contrast. It doesn't immediately result in a sort of urban atmosphere; on the contrary, it often doesn't.

Floris Alkemade That's what we tried in Almere (Almere 'Stadshart' Master Plan, 1996-2005). We looked at how we could attract those megastores, which are usually only built on the periphery, to the city centre in some way. Normally that's not possible, because the infrastructure in the city centre isn't designed for it. By doubling the city vertically we managed to place a number of these megastores in the city centre, but without the usual roadways and parking lots in between. Big buildings that graze one another, creating unpredictability and interaction.

Edzo Bindels I think OMA has an amazing fascination with multiple uses of space, for instance putting cars underground and a shopping mall on top. Locating megastores in the city centre is unique, I think. There aren't many places where large shopping complexes have been given a fully-fledged place in the city centre.

Floris Alkemade Of course that also applies to the latest generation of mega-cinemas, which also mainly seek out motorway sites. The project in Almere is an attempt to test whether today's shopping culture can provide a basis for a meaningful relation-

ship with the city, produce a certain familiarity. I wonder if it will work: banality as a premise. Whether you can turn the triviality of shopping into something that transcends it, that becomes a sort of building block for something else.

Edzo Bindels What is it you're hoping for in Almere, then?

Floris Alkemade There is a whole array of activities that can no longer be organised in the city centre, because of their traffic-attracting effect, and are therefore being consigned to the periphery. Bringing these functions back into the spatial cohesion of the city centre through intelligent planning, that's what I'm hoping for.

Edzo Bindels That's exactly the approach that makes Almere a positive story. In Lelystad they made no attempt to bring these functions back into the city, which meant the centre died out. In England, for example, I see that they're giving a huge boost to the city centres by injecting huge shopping programmes.

Floris Alkemade In many cities the centre is eroding. In Almere we want to see whether a different principle is possible, one in which you can get the qualities and the freedom of the periphery in the centre.

Ruurd Gietema Almere is also a city that gets fifty or sixty thousand new inhabitants every ten years. The centre has to grow along with this. The expansion problem is the necessary condition for the eventual completion of the centre.

stelligd. Dat is wat we met de grote gebouwen op Borneo Sporenburg bedoelden, met een gevoel van schaal, ten opzichte van de omliggende bebouwing, de andere eilanden en het waterlandschap. In Nederland is het gros van de stedenbouw kleinschalig, dus is het wel spannend om af een toe een groot gebouw neer te zetten, voor het contrast. Het resulteert niet direct in een soort stedelijkheid, in tegenwoordig, vaker niet.

Floris Alkemade Dat is wat wij in Almere [Masterplan Stadshart Almere 1996–2005] wel hebben geprobeerd. We hebben gekeken hoe we die *megastores*, die doorgaans alleen in de periferie gebouwd worden, op de een of andere manier bij het centrum konden betrekken. Normaal kan dat niet, omdat de infrastructuur in het centrum daar niet op berekend is. Door de stad verticaal te verdubbelen, hebben we een aantal van die *megastores* in het centrum kunnen onderbrengen, maar wel zonder de normale wegen of parkeerplaatsen ertussen. Grote gebouwen die elkaar rakelings raken, waardoor onvoorspelbaarheid en interactie ontstaat.

Edzo Bindels Er is bij jullie een ontzettende fascinatie voor meervoudig ruimtegebruik, bijvoorbeeld het onder de grond stoppen van auto's en daarboven een *shopping mall*. Het plaatsen van *megastores* in het centrum is denk ik wel uniek. Er zijn niet zo veel plaatsen waar grote winkelcomplexen in het centrum een volwaardige plek hebben gekregen.

Floris Alkemade Dat geldt natuurlijk ook voor de nieuwste generatie megabiocopen, die ook vooral de

snelweglocaties opzoeken. Het project in Almere is een poging geweest om te testen of de hedendaagse winkelcultuur een basis kan bieden voor een betekenisvolle omgang met de stad, een zekere herkenbaarheid kan opleveren. Ik ben benieuwd of dat gaat werken; platvloersheid als uitgangspunt. Kun je van de alledaagsheid van het shoppen iets maken wat daar boven uitstijgt, dat het een soort bouwsteen van iets anders wordt.

Edzo Bindels Waar hoop je dan op in Almere?

Floris Alkemade Er zijn een heleboel activiteiten die door hun verkeersaantrekkende werking niet meer in het centrum kunnen worden georganiseerd en die stelselmatig naar de periferie worden verwezen. Dat je die functies door intelligente plannen weer in de ruimtelijke samenhang van het centrum kan brengen, dat is wat ik hoop.

Edzo Bindels Precies die benadering maakt Almere tot een positief verhaal. In Lelystad hebben ze geen poging gedaan om die functies weer naar de stad te halen, wat het failliet van het centrum heeft betekend. Ik zie dat er bijvoorbeeld in Engeland een enorme *boost* is gegeven aan de binnensteden door de injectie van enorme winkelprogramma's.

Floris Alkemade In vele steden erodeert de binnenstad. In Almere willen we kijken of er een ander principe mogelijk is waarbij je de kwaliteiten en vrijheid van de periferie in het centrum kan krijgen.

Ruurd Gietema Almere is ook een stad die om de tien jaar 50 of 60.000 extra inwoners krijgt. Het centrum moet meegroeien. De uitbreidingsopgave is de

VROM, Den Haag (Hoogstad Architecten, 1992). De 99.000 m² zijn ondergebracht in één groot gesloten stedelijk blok dat zich door zijn witte gevels nog sterker van de stad afkeert. Echter, door de winkelstraat die er doorheen loopt, opent het gebouw zich in het stedenbouwkundig patroon en door het bovenliggende atrium wordt het hele gebouw van binnenuit blootgelegd.

VROM, The Hague Ministry of Housing, Physical Planning and the Environment, Hoogstad Architecten, 1992. Its 99,000 m² are housed in one large closed city block, its white colour differentiating it even more from the rest of the city. However, the shopping street that runs through it opens the building to the urban pattern, and the atrium located above this exposes the entire building from the inside out.

Edzo Bindels I suspect that OMA would really like to turn the heart of Almere into one giant building. Why didn't you just design big separate buildings at ground level with separate parking garages? By putting a single construction under it all, what were once separate initiatives have been turned into a single building.

Floris Alkemade It's true you can read it as a single building. Our competition entry was one gigantic building, three hundred metres by three hundred. The sublevel still has those dimensions, but above this it separates into multiple buildings. But you started off by saying 'I suspect that OMA', can I deduce from this that we've overstepped our bounds?

Edzo Bindels No, but to what extent is it more than the English shopping mall that at some point falls out of favour, and then what happens? Or Hoog Catharijne in Utrecht (De Vries, 1966-1973), which tries to sum up a city within a building?

Floris Alkemade I think that Almere and also EuraLille have as a premise that they try in the most direct way to interpret what the actual need and the actual use are. It is an attempt to – literally – let go of models. The premise was to research very thoroughly what takes place there, in what way it functions and what impact you can have on it. When you observe that shopping formulas only work within the conditions of the periphery, you can research how to organise these conditions in the city centre as well. Our conclusion was that interlacing

the different functions on top of one another offered the best potential.

Edzo Bindels Putting them alongside one another might have had an equivalent effect. But OMA deliberately sought out complexity by placing these two things on top of each other. Here you have public spaces people drive through to get to the shops.

Ruurd Gietema Your plan for Almere, in my opinion, is also born a little bit out of a kind of hatred for what Almere represented up to that point. Everything just peace and harmony, separated from one another, grids that aren't grids but are added up according to a certain structure. Straight lines that are going to be broken, layering, etcetera. I understand your narrative very well; you have to layer things, otherwise you lose the power to create a momentum and an idea of space intended to be connected. But I think your plan for Almere is partly a reaction to the way in which Almere started out.

Floris Alkemade Yes, but not so much out of hatred as out of a sort of predilection for seeing whether you can create a centre of gravity within that field of houses, organise something that increases the specific mass of the city in one place.

Edzo Bindels A good example is the scenario for Rotterdam. In a building like the Weenagarage you find offices, dwellings and shops.

Floris Alkemade The fascinating thing about Almere is that the organisation of the old city centre actually follows a Rotterdam-like logic fairly literally. It is a

noodzakelijke conditie voor de verdere voltooiing van het centrum.

Edzo Bindels Ik verdenk jullie ervan dat jullie graag van het stadshart van Almere één groot gebouw willen maken. Waarom heb je niet gewoon op maaiveldniveau losse grote gebouwen met losse parkeergarages ontworpen? Door er één constructie onder te leggen is wat voorheen losse initiatieven waren, verworpen tot één gebouw.

Floris Alkemade Je kunt dat lezen als één gebouw inderdaad. Onze prijsvraaginzending was één gigantisch gebouw van driehonderd bij driehonderd meter. De onderlaag heeft nog steeds die afmeting, maar daarboven ontleedt het zich in meerdere gebouwen. Maar je begon met te zeggen: 'Ik verdenk jullie er van', kan ik hieruit opmaken dat we ons boekje te buiten zijn gegaan?

Edzo Bindels Nee, maar in hoeverre is het meer dan de Engelse *shopping mall*, die op een gegeven ogenblik uit de gratie raakt en wat gebeurt er dan? Of Hoog Catharijne in Utrecht [J. de Vries, 1966–1973], dat een stad in een gebouw probeert samen te vatten?

Floris Alkemade Ik denk dat Almere en ook EuraLille als uitgangspunt hebben dat ze op de meest directe manier proberen te interpreteren wat de werkelijke vraag en het werkelijke gebruik is. Het is een poging om – letterlijk – los te komen van voorbeelden. Het uitgangspunt was heel precies onderzoeken wat er gebeurt, op wat voor manier het functioneert en wat voor invloed je er op hebt. Als je vaststelt dat winkel-

formules alleen werken binnen de condities van de periferie, kun je onderzoeken hoe je die condities ook in het centrum kan organiseren. Onze conclusie was dat het over elkaar heen vouwen van de verschillende functies de beste kansen bood.

Edzo Bindels Het naast elkaar zetten had wellicht een gelijkaardig effect gehad. Maar jullie hebben bewust de complexiteit opgezocht door die twee dingen boven elkaar te leggen. Je hebt hier openbare ruimten waar mensen doorheen rijden en naar de winkels gaan.

Ruurd Gietema Jullie plan voor Almere is naar mijn mening ook een beetje geboren uit een soort haat voor wat Almere representeerde tot dat ogenblik. Alles gewoon *peace and harmony*, gescheiden van elkaar, *grids* die geen *grids* zijn, maar die weer volgens een bepaalde structuur zijn gesommeerd. Rechte lijnen die gebroken gaan worden, stapeling, et cetera. Ik begrijp jullie verhaal heel goed, je moet gaan stapelen anders raak je het vermogen kwijt om een *momentum* te maken en een idee van aaneengesloten bedoelde ruimtelijkheid. Maar volgens mij is jullie plan voor Almere voor een deel reactionair op de manier waarop Almere is begonnen.

Floris Alkemade Ja, maar niet zozeer uit haat, als wel uit een soort voorliefde om te kijken of je binnen dat veld van huizen een zwaartepunt kan aanbrengen, iets kan organiseren waardoor de soortelijke massa van de stad plaatselijk toeneemt.

Edzo Bindels Een mooi voorbeeld is het scenario van Rotterdam. In een gebouw als de Weenagarage vind

mix of shops, a parking garage and dwellings, but all on the scale of Almere. You can build on that and you get more Almere. We aimed for an execution that would create something else, unique for this city and also generating much greater density. Giving the new plinth of the Almere 'Stadshart' two levels, for instance, meant the blocks only have front façades, meaning the city can have a much more compact organisation.

Ruurd Gietema The quality of a city increases when areas have a certain texture and diversity, and are not developed as one big building or an ensemble of identical buildings by the same architect.

Floris Alkemade Good examples of the contrary are the Vatican or large cloisters in cities, which of course are entities on a much greater scale.

Edzo Bindels The moment these buildings have to become part of the city, a number of problems do crop up. The unequivocal and one-dimensional character, the repetition of details, atmosphere and image are highly determinant. It prevents the building from adapting to the city or taking on multiple roles. That is also something a city requires.

Ruurd Gietema Naturally there is a significant difference between designing a 3000 m² building and a 300,000 m² building.

Floris Alkemade A financial difference too.

Edzo Bindels It's true that the fascination with creating a certain urbanness doesn't always coincide with an economic principle of profit.

Floris Alkemade Surely even the most banal economic

Groothandelsgebouw, Rotterdam (Maaskant and Van Tijen, 1953). Because of the difficulty of financing the reconstruction of areas ravaged by the war, building a collective building as a 'City within a City' was the best economic and functional option. The Groothandelsgebouw ('Wholesale Trade Building') embodies this model – a layered city with an ingenious traffic system for traditional access and an enclosed courtyard as a collective centre. Here, the collective domain is turned in on itself, as an island within the city

Groothandelsgebouw, Rotterdam (Maaskant en Van Tijen, 1953). Vanwege de moeizame financiering van de wederopbouw van de oorlogsschade was het bouwen van een collectief gebouw als een 'stad in een stad' economisch en functioneel de beste weg. Het Groothandelsgebouw belichaamt dit model, een gestapelde stad met een ingenieus verkeerssysteem voor een traditionele ontsluiting en een omsloten hof als collectief centrum. Hier is het collectieve domein in zichzelf gekeerd als eiland in de stad

principles can also lead to good architecture?

Edzo Bindels In my opinion the economic principle is not the most determinant. In the Leerpark in Dordrecht we divided big schools into smaller units. We think we did justice to the diversity of cultures and students in the school by giving different years their own buildings. My fascination with the city and urban development drives me to this kind of small-scale interventions, rather than to designing a big building. Whereas I think OMA would prefer to put it all in one big building, just to be able to create a beautiful building.

Ruurd Gietema When I look at West 8's urban-design projects, I recognise the design approach quite clearly. Often, several architects have worked on the project, but there is an emphatic signature. In your projects, diversity and abundance is framed or transformed into a project with a West 8 signature.

Edzo Bindels We think that you can have a signature as an urban designer, that you can have a specific style, and in so doing make a coherent city and at the same time do justice to diversity in architecture. Take Borneo-Sporenburg: those buildings really are Koen van Velsen and Frits van Dongen, and not West 8. We defined the urban composition, and there was a fairly strict envelope. In my work I like to split large buildings, so that you can give the little buildings a place in the city, instead of encompassing the little building inside the big building. We don't design huge buildings, perhaps you do. Did a complex like EuraLille actually

je kantoren, woningen en winkels.

Floris Alkemade Het fascinerende van Almere is dat de organisatie van het oude centrum eigenlijk vrij letterlijk een Rotterdamse logica volgt. Het is een mix van winkels, een parkeergarage en woningen, maar dan allemaal op de schaal van Almere. Daar kun je op voortborduren en dan krijg je nog meer Almere. Wij hebben gestreefd naar een uitwerking waardoor er iets anders ontstaat dat uniek is voor die stad en ook een veel grotere dichtheid bewerkstelligt. Door de nieuwe plint van het Almere Stadshart een dubbele laag te geven, hebben de blokken bijvoorbeeld alleen maar voorgevels, waardoor de stad veel compacter georganiseerd kan worden.

Ruurd Gietema De kwaliteit van een stad verhoogt als gebieden een bepaalde korrel en diversiteit hebben en niet worden ontwikkeld als één groot gebouw of een ensemble van dezelfde gebouwen van één hand.

Floris Alkemade Goede tegenvoorbeelden zijn het Vaticaan of grote kloosters in steden, die natuurlijk juist entiteiten van een veel grotere schaal zijn.

Edzo Bindels Op het ogenblik dat die gebouwen deel moeten gaan uitmaken van de stad, dient zich wel een aantal problemen aan. Het eenduidige en eendimensionale karakter, de repetitie van details, sfeer en beeld zijn erg bepalend. Het verhindert dat het gebouw zich aanpast aan de stad en ook dat het gebouw meerdere gedaantes aanneemt. Dat is ook waar een stad om vraagt.

Ruurd Gietema Er is natuurlijk een belangrijk verschil tussen het ontwerpen van een gebouw van 3000 m²

een van 300.000 m².

Floris Alkemade Ook een financieel verschil.

Edzo Bindels De fascinatie om een bepaalde stedelijkheid te maken, valt inderdaad niet steeds samen met een economisch principe van opbrengst.

Floris Alkemade De meest platvloerse economische principes kunnen toch ook tot goede architectuur leiden?

Edzo Bindels Volgens mij is het economisch principe niet het meest bepalende. In het Leerpark in Dordrecht hebben we grote scholen opgedeeld in kleinere units. We geloven dat we recht deden aan de diversiteit aan culturen en leerlingen in de school, door aan verschillende groepen eigen gebouwen te geven. Mijn fascinatie voor stad en stedenbouw drijft me tot dit soort van kleinschalige ingrepen, eerder dan tot het ontwerp van een groot gebouw. Terwijl ik het idee heb dat OMA het liever in een groot gebouw wil onderbrengen, om een mooi gebouw te kunnen maken.

Ruurd Gietema Als ik de stedenbouwkundige projecten van West 8 bekijk, dan herken ik duidelijk de ontwerpbenadering. Vaak hebben er meerdere architecten aan gewerkt, maar de signatuur is sterk aanwezig. Diversiteit en veelheid wordt in jullie projecten ingekaderd of getransformeerd tot een project met een West 8-signatuur.

Edzo Bindels Wij geloven dat je als stedenbouwer een signatuur kan hebben, dat je een handschrift kan hebben en zo een coherente stad maakt en tegelijkertijd recht doet aan diversiteit in de architectuur.

Lijnbaan, Rotterdam (Van den Broek & Bakema Architecten, 1953). Al snel na de oplevering kreeg de Lijnbaan wereldwijde bekendheid als een spectaculair voorbeeld van een collectief openbaar domein opgenomen in de moderne (economisch gedreven) stad. Het ensemble werd gevormd door een auto-loze winkelstraat met haaks daarop woonflats met groene pleinen ertussenin, waarbij de winkels waren gefinancierd door de woningbouw.

Lijnbaan, Rotterdam (Van den Broek & Bakema Architecten, 1953). Upon completion, the Lijnbaan became the most spectacular example of a collective economic ensemble in the world. A car-free street with shops financed by the building of the residential high-rises situated perpendicular to the shopping street, separated by green plazas, incorporated the three-dimensional expression of the collective domain within the modern (economically driven) city.

originate from a defined urban-design vision?

Floris Alkemade Absolutely. In EuraLille we used the concept of the 'Urban Container', the idea that you literally 'contain' the city. An essential part of this is that you design the points of interaction very carefully. In EuraLille, ultimately, we didn't succeed in actually directing the interaction everywhere. At a certain point the developer changed his mind and his interpretation of the commercial interest took precedence. The result is a mutated plan. When short-sighted commercial considerations undermine the essential qualities of your design like this, you are forced to face reality: as a designer, you're powerless. It also makes you more cautious. The strategy of splitting up a big project into different parts is perhaps more resilient than a 'big' intervention that starts to show an odd vulnerability at essential points. In the case of EuraLille, though, I am looking into whether additions would be possible in a different way, to bring the whole thing back into the correct context. The lack of control has a lot to do with the shopping programme. The typical shop lasts less than three years, so you're looking for an identity that can absorb different compositions. By definition, you're dealing with something that is constantly in motion and changing in form and meaning. And then there's the question of what represents the best strategy: arranging a lot of little things, or instead one big thing that you control as a total form and within which changes occur without disrupting the cohesion. Those are two

directions you can explore.

Ruurd Gietema We produce a lot of urban plans within which we won't be doing any building ourselves. We feel somewhat less compelled to impose an urban-design stamp on how the various buildings are going to look. We don't find it necessary to focus in very great detail on certain characteristics of buildings. In my mind, at a certain point urban design stops. To us, buildings are individuals that should be able to develop in a certain way. One should provide room for that, but that doesn't mean it's synonymous with a *carte blanche*. I admire many of OMA's projects, but often they're fixed megastructures that resist all these influences you have no control over, which makes you adopt a very definite position. I often find that West 8's urban-design projects make very pronounced statements. They often have a specific experience and atmosphere, in spite of the contributions of many different architects. Architects are given an extremely defined framework. You can explain that in two ways: you place huge limitations on what architecture might be and on the other hand architecture becomes the articulation of the urban design. We're great believers in that, but at the same time we think there should be room and freedom to let architecture be architecture.

Floris Alkemade I believe that too. I don't quite agree with your formulation. I just mentioned Incheon, a project of 6 x 7 km for which we submitted a proposal at one point. We submitted the project and

tuur. Neem Borneo Sporenburg, die gebouwen zijn wel echt Koen van Velsen en Frits van Dongen en niet West 8. De compositie is door ons bepaald en er was een vrij strenge enveloppe. In mijn werk splits ik graag grote gebouwen, waardoor je het kleine een plek kan geven in de stad. In plaats van het kleine in het grote gebouw onder te brengen. Enorm grote gebouwen ontwerpen wij niet, jullie misschien wel. Is een complex als EuraLille eigenlijk ontstaan vanuit een bepaalde stedenbouwkundige visie?

Floris Alkemade Absoluut. In EuraLille gebruikten we het begrip 'urban container', het idee dat je de stad letterlijk *containt*, erin opneemt. Essentieel daarbij is dat je heel zorgvuldig de punten van interactie gaat vormgeven. In EuraLille is het uiteindelijk niet overal gelukt om die interactie daadwerkelijk te sturen. Op een gegeven moment wilde de projectontwikkelaar niet meer en ging zijn interpretatie van het commerciële belang voor. Het resultaat is een gemuteerd plan. Als zo kortzichtige commerciële overwegingen de wezenlijke kwaliteiten van je ontwerp onderuit halen, word je als ontwerper geconfronteerd met je machteloosheid. Het maakt je ook voorzichtiger. De strategie om een groot project op te delen in verschillende delen is wellicht robuuster dan een 'grote' ingreep die op essentiële punten een vreemde kwetsbaarheid begint te vertonen. In het geval van EuraLille ben ik wel aan het onderzoeken of er op een andere manier weer toevoegingen mogelijk zijn, waardoor het geheel weer in het juiste verband gebracht kan worden. Het gemis aan controle heeft

veel met het winkelprogramma te maken. De gemiddelde winkel overleeft geen drie jaar, dus dan zoek je naar een identiteit die in staat is verschillende invullingen op te nemen. Je hebt per definitie te maken met iets wat voortdurend beweegt en van vorm en betekenis verandert. En dan is de vraag wat de beste strategie vormt: veel kleine dingen rangschikken, of juist een groot ding dat je als totaalvorm beheerst en waarbinnen veranderingen plaatsvinden zonder dat de samenhang verstoort. Dat zijn twee richtingen die je kunt onderzoeken.

Ruurd Gietema Wij maken veel stedenbouwkundige plannen waar we zelf helemaal niet in gaan bouwen. We hebben iets minder de neiging om stedenbouwkundig een stempel te drukken op hoe de verschillende gebouwen er uit komen te zien. We vinden het niet nodig om ons heel erg tot in detail met bepaalde kenmerken van gebouwen bezig te houden. Ik vind dat stedenbouw op een bepaald moment gewoon ophoudt. Stedenbouw gaat over het algemene, het collectieve en publieke domein. Gebouwen zijn voor ons individuen die zich op een bepaalde manier moeten kunnen ontplooiën. Daar moet ruimte voor geboden worden, dat betekent niet dat het synoniem is aan vrijblijvendheid.

Veel van de stedenbouwkundige projecten van OMA waardeer ik, maar vaak zijn het gefixeerde megastructuren die zich verzetten tegen tal van invloeden die jullie niet onder controle hebben. Daarmee neem je heel sterk een stelling in. Ik vind vaak dat de stedenbouwkundige projecten van West 8 heel erg

never heard a thing. At one point someone said to me, 'You worked on Incheon, didn't you?' 'Yes,' I said. 'Oh, it's turned out really nice!' They just went ahead and built it. That's the ultimate model of limited control.

Ruurd Gietema Your White City project (London) is a sort of statement that has a different premise than EuraLille, for example. It has a sort of rather robust structure that is partly independent of architecture. It contains a clustering that can take a lot thanks to the addition of scale. That's why I think it's more an urban development thing than your project in EuraLille in that regard.

Floris Alkemade Yet you could also see White City almost as one building. By necessity, because we wanted to make maximum use of the area's capacity. The clients wanted 250,000 m²; after analysis we came to the conclusion that triple that was feasible. Mayor Ken Livingstone's reaction was simply, 'I want the maximum'. To make the maximum possible you have to define the underlying structure precisely, which for us in this case forms the strategy for gaining control.

Ruurd Gietema The moment you have 250,000 m², it's a whole challenge to organise it all properly. When it gets to 750,000 m² the challenge remains equally complex. When you compare the density of Almere with it, it's probably even less than the original programme for White City.

Floris Alkemade That's possible. White City is also an attempt to pursue a programme to the point that

your control increases, simply because there are fewer opportunities left over to do it in any other way. Ultimately it always comes down to the level of control that you can or want to apply to a project. For example, we're also doing a project in Dubai, to see if you can arrive at a spatial coding through simple mathematical rules. You do have to make choices at some point; the choice of leaving certain things open-ended is also a design technique. So, not the urban designer with a nervous, all-controlling attitude, but the one who creates conditions. Limiting definitions is difficult. We're working on it – it's a sort of coding with a minimum and maximum deviation in construction and height, and so forth.

I'm also working on a large urban-development project in Ghent, a little bit according to Ruurd's 'ideal', in which we're making strips within which there is enormous freedom, where it's the public spaces that are very specifically defined, to serve as windows to preserve open views of the city centre. But the project that I think contains the most extreme conditions is 'Les Halles' in Paris. The ultimate collective domain in one building, that simultaneously forms an essential part of the city and remains invisible. The underground shops make as much turnover as those in the city of Lyon. During our study for Les Halles we researched transformation processes. We do a lot of work for Prada and offered the developer the option of putting a shop in Les Halles. He turned it down because to him the

Boscotondo, Helmond (Adolfo Natali, 2004). Het postmoderne ontwerp van een burcht 'creëert' een collectief domein voor de bewoners door een nostalgisch beeld dat refereert aan een ideale, overzichtelijke, intieme stad. Het heeft een beeld uit het verleden geadopteerd en past deze in een bijna tweedimensionale vertaling toe op een autonome vorm, waarbij de architectonische uitwerking ondergeschikt is aan het op grafische wijze uitbeelden van een collectieve identiteit.

Boscotondo, Helmond (Adolfo Natali, 2004). The postmodern design for a citadel 'creates' a collective domain for its residents through nostalgic imagery referring to an ideal, clearly laid out, close-knit city. It has adopted an image from the past and applies it in an almost two-dimensional interpretation to an autonomous form, in which the architectural implementation is subservient to the graphic expression of a collective identity.

uitgesproken zijn. Ze hebben vaak een specifieke beleving en atmosfeer, ondanks de bijdrage van veel verschillende architecten. Architecten krijgen een ontzettend duidelijk kader mee. Je kunt dat op twee manieren uitleggen, je beperkt enorm wat architectuur zou kunnen zijn en aan de andere kant bewerkstellig je dat architectuur een soort verdiepingsslag is van stedenbouw. Wij geloven ontzettend in verdiepingsslagen, maar tegelijkertijd vinden wij dat er ruimte en vrijheid moet zijn om architectuur architectuur te laten zijn.

Floris Alkemade Dat geloof ik ook. Ik vind me niet helemaal terug in jouw formulering. Ik noemde net Inchon, een project van zes bij zeven kilometer waar we op een gegeven moment een voorstel voor gemaakt hadden. Wij hebben dat project ingediend en er nooit meer wat van gehoord. Op een gegeven moment zei iemand tegen mij: 'Jij hebt toch gewerkt aan Inchon?' 'Ja', zei ik. 'O, het is heel mooi geworden!' Hadden ze het gewoon gemaakt. Dat is het ultieme model van weinig controle.

Ruurd Gietema Jullie White City-project [Londen] is een soort statement dat een ander vertrekpunt heeft dan bijvoorbeeld EuraLille. Er zit een soort van vrij robuuste structuur in die voor een deel ook architectuur-onafhankelijk is. Het omvat een clustering die door het aanbrengen van schaal tegen meerdere stoten kan. Daarom vind ik dat in dat opzicht stedenbouwkundiger dan jullie project in EuraLille.

Floris Alkemade Toch zou je ook White City bijna als één gebouw kunnen zien. Noodgedwongen omdat

we de capaciteit van het gebied maximaal wilden gebruiken. De opdrachtgevers wilden 250.000 m², na een analyse kwamen we tot de conclusie dat het drievoudige haalbaar was. De reactie van burgemeester Ken Livingstone was simpelweg: 'I want the maximum'. Om het maximale mogelijk te maken moet je de onderliggende structuur precies bepalen, wat voor ons in dit geval de strategie vormt om controle te winnen.

Ruurd Gietema Op het moment dat je 250.000 m² hebt, is dat al een hele opgave om goed georganiseerd te krijgen, als het 750.000 m² wordt dan blijft de opgave even complex. Als je de dichtheid van Almere ermee vergelijkt dan is het waarschijnlijk nog minder dan het oorspronkelijke programma van White City.

Floris Alkemade Dat zou kunnen. White City is ook een poging om een programma zo ver op te voeren dat je controle toeneemt, simpelweg omdat er minder mogelijkheden overblijven om het anders te doen. Uiteindelijk komt het altijd op de mate van controle aan die je in een project kunt of wilt inzetten. We zijn bijvoorbeeld ook in Dubai bezig om te kijken of je met simpele mathematische regels tot een ruimtelijke codering kunt komen. Je moet op een gegeven moment wel keuzes maken, de keuze om bepaalde zaken vrij te laten is ook een ontwerpmethodiek. Dus niet de stedenbouwkundige met een nerveuze, alles controlerende houding, maar één die condities schept. Beperking van bepalingen is lastig. We zijn er mee bezig, het is een soort codering met een

quality of Les Halles lies in the very fact that it has a somewhat shabby, 'moche' ambience. It exudes the identity of the *banlieue*; its strength is that it looks cheap. There is no representation that focuses on a qualitative look; everything to do with that is undesirable here because it creates the impression that you are not the best bargain. H&M has become the epitome of this culture.

Edzo Bindels It is definitely the biggest non-building you can think of; it has very few façades.

Ruurd Gietema The nice thing about Paris is that at some point they decided to clearly localise typologies. The ring has been kept free of too much excess and office buildings. In the east you can build higher as long as you respect certain rules. At La Défense especially, a lot of liberties were granted in spite of the numerous regulations, resulting in an exciting urban area. It's precisely the lack of control on several levels that's been the salvation of Paris.

Floris Alkemade That's what I mean by intelligent planning, and what I hope to do for Almere, but time will tell.

Edzo Bindels Let's meet up in five years and talk about whether it worked out.

Translation: Pierre Bouvier

The Whale, Borneo-eiland, Amsterdam (de Architecten Cie., 2000) Het stedenbouwkundig plan van West 8 introduceert een 'big motherfucker' om door schaalverschil reliëf aan te brengen in de skyline, zoals kerkgebouwen dat vroeger voor de steden deden. De Whale staat als een log dier te midden van de kleinschalige bebouwing en brengt als landmark orde aan in de publieke ruimte.

The Whale, Borneo, Amsterdam (Architekten Cie, 2000) West 8's urban plan introduces a 'big motherfucker' by putting relief into the skyline through scale variation, the way church buildings once did for the cities. The Whale stands like a hulking animal in the midst of the small-scale construction and, as a landmark, brings order to the public space.

071

OASE 71

HET ONTWERP VAN HET COLLECTIEF DOMEIN

minimale en maximale afwijking in bouw en hoogte, et cetera.

Ook in Gent ben ik bezig met een groot stedenbouwkundig project, een beetje volgens het 'ideaal' van Ruurd, waarin we stroken maken waarbinnen enorme vrijheid bestaat, waar juist de openbare ruimten heel specifiek bepaald worden, om als vensters zichten op de binnenstad open te houden.

Maar het project dat volgens mij de meest extreme condities in zich draagt is Les Halles in Parijs. Het ultieme collectieve domein in één gebouw, wat tegelijkertijd een wezenlijk deel van de stad vormt en onzichtbaar is. De ondergrondse winkels maken daar evenveel omzet als die in de stad Lyon. Tijdens onze studie voor Les Halles onderzochten we transformatieprocessen.

Wij werken veel voor Prada en boden de ontwikkelaar de optie aan om een winkel in Les Halles te krijgen. Hij wees het af, omdat voor hem de kwaliteit van Les Halles juist erin ligt dat er daar een wat verlopen, 'moche' sfeer hangt. Het straalt de identiteit van de *banlieue* uit, de kracht is dat het er goedkoop uitziet. Er is geen representatie die zich op een kwalitatieve uitstraling richt; alles wat daarmee te maken heeft is hier ongewenst, omdat het de indruk wekt dat je niet de goedkoopste bent. H&M is het boegbeeld van die cultuur geworden.

Edzo Bindels Het is wel het grootste non-gebouw dat je kan bedenken, het heeft heel weinig gevels.

Ruurd Gietema Wat aardig is aan Parijs, is dat er op een gegeven moment is gekozen voor het duidelijk

lokalisieren van typologieën. De ring is gevrijwaard van al te grote excessen en kantoorgebouwen. In het oosten mag je hoger bouwen mits bepaalde regels worden gerespecteerd. Met name in La Défense zijn ondanks de vele regels veel vrijheden gegeven, waardoor een boeiend stuk stad is ontstaan. Juist het gemis aan controle op meerdere niveaus is de redding van Parijs geweest.

Floris Alkemade Dat is wat ik bedoel met intelligent plannen, en wat ik voor Almere ook hoop te doen, maar de tijd zal het leren.

Edzo Bindels Komen we over vijf jaar weer bij elkaar om te bespreken of het gelukt is.